

Irena Gruchala

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa

Uniwersytet Jagielloński

e-mail: igruchala@bilon.miks.uj.edu.pl

INWENTARZE KSIĘGOZBIORU HELENY DĄBCZAŃSKIEJ W BIBLIOTECE AKADEMII SZTUK PIĘKNYCH W KRAKOWIE [INVENTORIES OF HELENA DĄBCZAŃSKA'S COLLECTION OF BOOKS IN THE LIBRARY OF THE ACADEMY OF FINE ARTS IN KRAKÓW]

Abstrakt: W artykule przedstawiono inwentarze księgozbioru Heleny Dąbczańskiej, znanej kolekcjonerki lwowskiej, która ostatnie lata życia spędziła w Krakowie. Księgozbiór ten jest obecnie w posiadaniu Biblioteki Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie.

Abstract: The author describes inventories of Helena Dąbczańska's collection of books. Dąbczańska was a well-known collector from Lwów who spent the last years of her life in Kraków. At present her collection is owned by the the Library of the Academy of Fine Arts in Kraków.

* *
*

Helena z Dąbczańskich Budzynowska była znaną kolekcjonerką lwowską. Urodziła się w tym mieście 3 stycznia 1863 r., zmarła w Krakowie 7 stycznia 1957 r. i została pochowana na koszt miasta w kwaterze dla zasłużonych na cmentarzu Rakowickim [Fijałek 1972, s. 161]. Jej ojciec – Antoni Dąbczański – był zamożnym adwokatem, powszechnie szanowanym za uczciwość i działalność patriotyczną. Przekonania męża dzieliła Natalia z Laskiewiczów, matka Heleny, spokrewniona z Arturem Grottgerem i generałem Józefem Bemem. Dwóch braci Heleny walczyło w powstaniu styczniowym, młodszy z nich zginął w bitwie pod Hutą Krzeszowską.

PASJA BIBLIOFILSKA

Dąbczańska większość życia spędziła w domu przy ul. Cytadelnej 3, w sąsiedztwie Biblioteki Ossolińskich i rodziny Maryli Wolskiej, znanej poetki nazywającej to miejsce na skraju Lwowa „Zaświeciem”. Narodzinom pasji kolekcjonerskiej sprzyjało otoczenie: dom

pełen pięknych przedmiotów, portrety przodków, księgozbiory matki i ojca, ludzie nauki i sztuki odwiedzający rodziców, atmosfera patriotyzmu i politycznego zaangażowania. Znająca ją lwowski publicysta wspominał: „przejęła po ojcu w spuściźnie głębokie poczucie i zamięłowanie w spełnianiu szlachetnego obowiązku wobec społeczeństwa i narodu” [Białynia Chołodecki 1913, s. 67]. W wieku 12 lat, zachęcona przez rodziców, rozpoczęła zbieranie książek, stopniowo rozszerzając swoją pasję kolekcjonerską na inne przedmioty. U schyłku życia napisała w pamiętniku: „Zdołałam zgromadzić z górą 20 tysięcy książek, przeszło 16 tysięcy sztychów, tkanin 1200, obrazów 800, porcelany około 400 sztuk, wachlarzy 70, kasetek 80 kilka i parę tysięcy innych najrozmaitszych przedmiotów artystycznych” [Dąbczańska 1963, s. 310]. Kiedy z biegiem lat zaczęło brakować miejsca w jej willi, postanowiła jeszcze za życia ofiarować swoje zbiory jako niepodzielne kolekcje ulubionym muzeom. Najszczerzej obdarowała Kraków, miasto, które w drugiej połowie XIX wieku odgrywało szczególną rolę w kulturze polskiej.

Oficjalnego przekazania dokonano we Lwowie. Gminę Miasta Krakowa reprezentował I wiceprezydent Henryk Szarski oraz dwóch radców. Ich podpisy widnieją w akcie notarialnym sporządzonym 30 listopada 1907 roku.

Książki Dąbczańskiej złożono na Wawelu w składach Muzeum Narodowego, gdzie niszczały; na jej prośbę gmina krakowska oddała je Miejskiemu Muzeum Przemysłowemu im. dra Adriana Baranieckiego do uzupełnienia biblioteki muzealnej. Cały księgozbiór oraz ryciny i sztychy przewieziono w 1925 r. do gmachu muzeum przy ul. Smoleńsk 9 [Witkiewicz 1953]. W 1950 r. muzeum przeszło pod zarząd państwowy, a następnie zostało zlikwidowane. Gmach wraz z warsztatami i biblioteką przekazano Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, obecnie noszącej imię Jana Matejki. W bibliotece tej uczelni przechowuje się książki należące kiedyś do Heleny Dąbczańskiej oraz inwentarze, omówione w niniejszym artykule ze względu na ich wartość historyczną.

INWENTARZE KSIĘGOZBIORU HELENY DĄBCZAŃSKIEJ

O tym, że Dąbczańska posiadała księgi inwentarzowe, dowiadujemy się z opisu jej biblioteki:

Na dole w trzech prześlicznie urządzonych salach jest biblioteka. Dwadzieścia dwie szaf, z tych jedna zapełniona tomami, zawierającymi inwentarz i katalogi zbiorów, mieszczą książki opravne w pyszne materie [Baranowski 1906, s. 4].

Obecnie w bibliotece przechowuje się 12 ksiąg inwentarzowych; trudno jednoznacznie stwierdzić, czy właśnie te widział publicysta oglądający zbiory Dąbczańskiej przed wysłaniem ich na Wawel. Nie posiadają one kart tytułowych. Ze względu na zakres numerów oraz budowę ksiąg można wyróżnić wśród nich dwa spisy i jedną księgę stanowiącą początek być może kolejnego zestawu.

Inwentarz poz. 1–7709

Pierwszy z nich nazwijmy inwentarzem, bo taka nazwa pojawia się na nalepionych karcetkach na księdze pierwszej i drugiej. Obejmuje on pięć ksiąg, oprawionych w półskórek przez lwowskich introligatorów: Mikołaja Górskiego i Kazimierza Legeżyńskiego. Zapisano w nich pozycje od 1 do 7709, ale w tym ciągu występuje luka – brak księgi zawierającej pozycje od 2403 do 3768. W każdej księdze na ostatniej stronie widnieje zapis notarialny z 1907 r. poświadczający darowiznę Dąbczańskiej. Niektóre z nich opieczętowano znakami

własnościowymi H. Dąbczańskiej, pojawia się też pieczęć: *Wawel nr...* Księgi te określone są jako dublet, słowo to napisano ołówkiem na pierwszych kartach inwentarza.

Opis jednej pozycji inwentarzowej zajmuje następujące rubryki: *Liczba bieżąca, Autor i tytuł, Miejsce i rok wydania, Tomów, Nakład oraz Uwagi*. Liczbę bieżącą odbijano za pomocą pieczątki; w przypadku dzieł współprawnych (klocków introligatorskich) liczbę powtarzano, aby zapisać jako odrębną pozycję każde z dzieł razem oprawionych. I tak numer 348 powtórzono trzykrotnie, żeby opisać utwór Adama Pługa i dwa utwory Juliusza Słowackiego.

W rubryce *Autor i tytuł* na pierwszym miejscu podawano nazwę autora zazwyczaj w formie występującej w książce, np. *Séneque, Goszczyński Sévérin*, czasami na początku wymieniano nazwę tłumacza, np. w przypadku opisu *Koranu* w języku francuskim. Tytuł właściwy książki podawano na ogół w formie występującej na karcie tytułowej dzieła; w przypadkach, gdy zawierał on nazwisko autora lub inne dane – pomijano je. Zdarzają się także pomyłki, np. w pozycji 740 zapisano: *Siemieński Lucjan. Pisma*, a powinno być: *Siemieński Lucjan. Dzieła*. W rubryce tej podawano także oznaczenie wydania.

W rubryce *Miejsce i rok wydania* podawano w mianowniku nazwę miasta lub miast, w których wydano dzieło, a poniżej rok wydania. W przypadku książek wielotomowych umieszczano datę ukazania się pierwszego tomu, np. w opisie pozycji 1780 podano datę publikacji – 1783; dzieło składa się z sześciu tomów, które wydano w latach 1783–1784.

W kolejnej rubryce: *Tomów*, podawano liczbę woluminów stanowiących dzieło; w przypadku książki wielotomowej na ogół nie zaznaczano luk w posiadanych zbiorach, np. w pozycji 1563 podano tomy I–II, tymczasem jest to tom I i III, a tomu drugiego brakuje. Informacje występujące w tej rubryce często mogą prowadzić do mylnych wniosków.

Rubryka *Nakład* zawiera nazwy osób lub instytucji, które przyczyniły się do wydania dzieła. Są to nazwy: drukarzy, księgarzy, wydawnictw.

Sporządzając inwentarzowy opis dzieła, nie uzupełniano go o dane, których brakowało w dokumencie, np. autorstwo, miejsce i rok wydania oraz nazwa wydawcy.

W ostatniej rubryce *Uwagi* spotkać można różne zapisy, nie wszystkie dzisiaj czytelne. Notatki pisane są ołówkiem i pochodzą z okresu, kiedy księgozbiór już nie należał do Dąbczańskiej. Odnotowywano tam informacje o defekcie dzieła, zniszczeniach poczynionych przez robactwo i wilgoć, wypisywano także tytuły prac współprawnych, które nie zostały wymienione w rubryce *Autor i tytuł*. Niektóre zapisy wskazują, że księgozbiór ulegał rozproszeniu. Przy pozycji 108 zapisano – *przeniesione do Bibl. Muzeum. dn. 24 IX 1937 r.* Podano także nową sygnaturę miejsca w magazynie: 24 685. W rubryce tej powtarzano niekiedy opis dzieła zamazany lub zaklejony w rubryce drugiej.

Inwentarz Dąbczańskiej w wielu miejscach nosi ślady poprawek niedopuszczalnych według dzisiejszych zasad prowadzenia ksiąg inwentarzowych. Wydrapywano opisy pozycji, zaklejano zostawiając puste miejsca oraz wpisywano na wklejonym papierze inne dzieła.

Spisy nr 1–8010

Drugi spis składa się z sześciu nieoprawnych woluminów. Zawierają one opisy pozycji od 1 do 8010. Pozycje od 1 do 7709 występują już w wyżej omówionych księgach. Księgi ponumerowano, zapisując ołówkiem na okładce kolejne cyfry rzymskie od I do VI. Na okładce trzech pierwszych ksiąg widnieje odręczny napis: *Katalog książek*, dlatego nazwijmy ten drugi zestaw katalogiem. Taka nazwa pojawia się także w pismach z czasów Muzeum Przemysłowego. Księgę II i III określono jako dublet, księgę IV i V jako tryplet. Księga I i VII nie posiada dodatkowych oznaczeń; może uległy one zatarciu. Księga oznaczona cyfrą III

kończy się na numerze 4046, natomiast następna – IV, zaczyna się od numeru 4460. Powstała luka trudna dziś do wy tłumaczenia. Akt notarialny występuje w tylko w czterech księgach: I–III, VI.

Rubryki, w których podano opisy pozycji, są takie same jak w przedstawionym wcześniej inwentarzu, z jednym wyjątkiem. Po rubryce *Liczba bieżąca* następuje rubryka *Numer inwentarza względnie katalogu*. W rubrykach tych występują te same liczby. Opisy pozycji są w jednym i drugim zestawie na ogół identyczne; zdarzają się jednak różnice, np. pozycja 4730 opisana w księdze inwentarzowej, w katalogu została wymazana, następna pozycja – 4731, w księdze inwentarzowej została zaklejona czystym papierem, natomiast w katalogu jest jej pełny opis.

Istnieje jeszcze jedna księga oprawna w skórę, która zawiera opisy pozycji od 1 do 1386. Określana jest jako tryplet i nie posiada aktu notarialnego na końcu.

Księgi inwentarzowe stanowiły podstawę obliczeń liczby zarówno dzieł, jak i woluminów tworzących księgozbiór Dąbcańskiej. Stąd zarówno jeden, jak i drugi spis w księgach nosi ślady czynionych obliczeń.

Pierwszych obliczeń dokonano, kiedy Gmina Miasta Krakowa oddała księgozbiór Miejskiemu Muzeum Przemysłowemu. Pismo z dnia 6 lutego 1925 r. zawiera zestawienie „stwierdzające, że według katalogów powinno być dzieł 8010, a według obliczenia jest 5725 dzieł – brakuje 2285 dzieł. Po obliczeniu powinno być tomów 13 543, jest 10 634 tomów – zatem brakuje 2900 tomów”. W tym czasie sporządzono kilka wykazów rejestrujących: 1) dzieła niekompletne z księgozbioru Dąbcańskiej (pierwszy z nich wymienia 164 pozycje, drugi 181 – razem 345); 2) dzieła, których brakuje, a według katalogów powinny znajdować się w księgozbiorze; 3) dzieła zjedzone przez robactwo; 4) numery książek odnalezionych w księgozbiorze, a które nie są notowane w katalogach, np. 11 623; 5) broszury i książki znajdujące się w pudłach; 6) książki bez numerów nieodnalezione w katalogach Dąbcańskiej [*Wykazy*]. Używana w tytułach wykazów terminologia wskazuje, że za katalog Heleny Dąbcańskiej uznawano wymienione wyżej nieoprawne księgi w liczbie 6.

Numery inwentarzowe drukowano dodatkowo na małych kartonikach i klejano na okładce książki w ten sposób, że numer z niej wystawał; umożliwiało to wyszukanie książki według numeru.

Kolejnej inwentaryzacji zbiorów dokonano na początku lat pięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Powstał wtedy nowy inwentarz, składający się z dwóch tomów. Na karcie tytułowej zapisano: *Inwentarz Biblioteki Publicznej Akademii Sztuk Plastycznych. Księgozbiór z daru Heleny Dąbcańskiej*. Tom pierwszy zawiera pozycje od 1 do 3960, drugi – od 3961 do 6224. Do opisu pozycji służą rubryki: *Nr inwentarza*, *Znak miejsca*, *Opis dzieła*, *Liczba wol.*, *Sposób i źródło nabycia* oraz *Uwagi*. W tomie pierwszym na doklejonej kartce papieru przedstawiono wynik inwentaryzacji, zaznaczając, że opisano tylko te pozycje, które znajdowały się na miejscu; nie uwzględniano książek zaginionych i rozpozyczonych.

Ogólna liczba woluminów wynosi: 9945 (druki zwarte, nowe – 6182; druki zwarte, stare – 3109; czasopisma – 654). Po dodaniu do tej liczby odzyskanych woluminów, zapisanych ołówkiem, uzyskano ostateczną liczbę woluminów: 9969. Raport ten nosi datę 10 IX 1953 r. Z notatek poczynionych ołówkiem na karcie tytułowej drugiego tomu dowiadujemy się, że spisano w nim książki umiejscowione na antresoli, czyli „na górcie”, jak to miejsce nazywają bibliotekarze. Z tych książek подарowano Bibliotece Jagiellońskiej – 1454 pozycje oznaczone w inwentarzu niebieskim krzyżykiem.

Dąbcańska również w późniejszych latach darowała książki bibliotece. Dary z lat 1948–1952 zapisano od sygnatury 6107.

ZAKOŃCZENIE

Księgi inwentarzowe są cennym źródłem do badania księgozbiorów historycznych; w zależności od stopnia szczegółowości opisu pozycji inwentarzowej można scharakteryzować zawartość treściową księgozbioru, wskazać pewne jego cechy formalne, odnaleźć dzieła bibliofilskie. Nie można natomiast zbadać proveniencji książek, ich opraw, sposobów oznaczania własności oraz zapisków, dedykacji.

WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA

- Baranowski, K. (1906). Na Wawcl. Lwów: Nakł. „Naszego Kraju”, 30 ss.
- Białynia-Chołodcecki, J. (1913). Dąb-Dąbcańscy i Jan Zalpłachta-Zapałowicz. Lwów: H. Altenberg, 80 [8] ss.
- Biblioteka ASP w Krakowie: Spisy książek H. Dąbcańskiej (14 wol., rękopisy bez sygnatury); Witkiewicz, K. Zaświadczenie z dn. 5 listopada 1953 r. (maszynopis bez sygnatury).
- Dąbcańska, H. (1963). Pamiętnik. *Rocznik Biblioteki PAN*, s. 307–360.
- Fijałek, J. (1972). Dąbcańska Helena. W: SPKP, t. 1, s. 161.
- Witkiewicz, K. (1953). Zaświadczenie. Pismo z dn. 5 listopada 1953 r.
- Wykazy zostały odnalezione przez autorkę artykułu w księgach pozostałych po Muzcum Przemysłowym, dziś Bibliotece ASP.